
АМФОРИ КАМ'ЯНСЬКОГО ГОРОДИЩА

О. В. Каряка

Стаття присвячена публікації нових матеріалів скіфського Кам'янського городища IV ст. до н. е. — класифікації та визначенню центрів виробництва амфор, знайдених на цій пам'ятці.

Однією з найбільш масових категорій матеріалу пам'яток скіфської осілости Нижнього Подніпров'я є керамічні вироби, представлені двома групами посуду — ліпним та гончарним. Фрагменти амфор переважають (від 53 до 66%). Так, наприклад, кількість амфорних залишків на поселенні Первомаївка-2 становить 60%¹, а на поселенні Чернеча — 55%² від загальної кількості знахідок IV ст. до н. е. Аналогічна картина простежується й на інших скіфських поселеннях. Винятком є лише городище Лиса Гора, де знахідки фрагментів ліпного посуду перевищують знахідки амфор³. Зауважимо, що фрагментів столового посуду серед цих матеріалів знайдено мізерну кількість, що дуже обмежує можливості його використання як датуючого матеріалу. Цей факт стосовно скіфських поселень не раз відзначали вітчизняні дослідники. Таким чином, залишки амфорної тари на пам'ятках скіфської осілости залишаються головним датуючим матеріалом. Крім того, цей матеріал постає джерелом інформації стосовно торговельних стосунків між мешканцями Кам'янського городища та грецькими колоністами.

У вітчизняній літературі розроблено систему датування археологічних комплексів за знахідками як цілих форм амфор, так і їх частин⁴. На сучасному етапі простежуються два головних напрямки у вивченні амфорної тари. З одного боку, дуже обширною є література, присвячена датуванню і типології амфорних клейм, більшість з яких уже чітко пов'язується з певними центрами давньогрецького керамічного виробництва⁵. Однак автори недооцінюють можливості формальної типології амфор, а склад керамічної маси та особливості того чи іншого виробництва здебільшого залишаються поза увагою.

З іншого боку, відносно нещодавно виник новий напрямок у вивченні амфорних матеріалів, представники якого не абсолютизують значення керамічних клейм, а, базуючись на добре розробленій системі даних про них, більше уваги приділяють їх формально-типологічним й іншим ознакам, а також метричним вимірам амфорної тари, що відбивало в стародавньому світі й стандарти об'єму цих посудин⁶.

Необхідно відзначити також, що майже всі дослідники базуються або, принаймні, згодні з положенням про високу ступінь стандартизації амфорної тари в класичний та ранньоелліністичний періоди. Чіткій стандартизації підлягали метричні параметри амфор як міри об'єму, що наочно підтверджується численними їх обмірами та існуванням в античному світі поняття амфори як одиниці вимірювання об'єму⁷. Завдяки обмірам постають обриси цілих амфор (або їх окремих частин) таких центрів давньогрецького керамічного виробництва як Фасос, Хіос, Гераклея Понтійська, Синопа. Крім того, наявність характерних ознак у мінералогічному складі й штучних домішок у керамічній масі амфор дозволяє виділити групи посудин, що походять із зазначених центрів. Наведена вище література базується в основному на матеріалах Греції та грецьких пам'яток Північного Причорномор'я. Знахідки амфор у похованнях Степової Скіфії тривалий час залишалися поза увагою дослідників. Виняток становлять роботи, присвячені аналізу амфор окремих багатих курганів Скіфії⁸. Амфорні матеріали рядових скіфських поховань, як і пам'яток осілости у степу, не вивчались. Винятком є лише робота

Б. М. Гракова, присвячена результатам дослідження Кам'янського городища, у якій дається аналіз античного матеріалу, здобутого під час розкопок⁹.

За останні роки, завдяки дослідженням Скіфської експедиції Інституту археології НАНУ під керівництвом Н. О. Гаврилюк, до наукового обігу вводяться матеріали пам'яток осілости, розташовані у Степовому Подніпров'ї¹⁰. Крім того, у 1987 р. цією ж експедицією були відновлені розкопки Кам'янського городища, які дозволили по-іншому трактувати цю пам'ятку — тобто, розглядати її як комплекс різночасових поселень напівосілих кочовиків¹¹. Накопичений матеріал дозволив по-новому поставити та вирішити деякі питання економічного розвитку Степової Скіфії⁷.

Фактографічною базою для такого дослідження економіки Подніпровського регіону значною мірою був матеріал пам'яток осілости, у першу чергу — знахідки амфор. Тому докладній характеристиці нових матеріалів, одержаних під час розкопок Кам'янського городища за останні вісім років, присвячена ця публікація. Ми ставимо за мету не тільки показати амфорну тару городища, але й порівняти її зі знахідками на інших пам'ятках осілости та у похованнях скіфів степового регіону.

Амфорні матеріали Кам'янського городища представлено лише уламками посудин, які умовно можна поділити на ніжки, вінця, ручки й стінки. Переважна більшість з них не мала клейм, тому обробка їх велась на підставі виділення й аналізу формально-типологічних ознак, а також з урахуванням даних про склад керамічної маси й характер її обробки. Також враховано можливі суперечності в ідентифікації й датуванні цих матеріалів, спричинені нестандартністю їх форм і особливостями виробництва у деяких керамічних центрах.

В результаті робіт Скіфської експедиції знайдено 335 фрагментів ніжок амфор, які піддаються класифікації. Ніжки амфор належать до однієї з головних типотворюючих ознак і найлегше класифікуються за формальними ознаками¹². Виходячи з цього, ми вважаємо необхідним першочергове вивчення цієї групи знахідок. Як допоміжне інформативне джерело використовуються вінця і ручки амфор та склад керамічної маси.

За формально-типологічними ознаками ніжки належать до посудин з денцями, які мають циліндричний стовбур й розширену основу (за класифікацією Н. О. Лейпунської). Серед них визначено 270 екземплярів, що становить 80,5% від загальної кількості класифікованих фрагментів амфор. Саме наявність однієї амфорної ніжки ми враховуємо як показник знахідки однієї умовної амфорної одиниці, тоді як інші частини амфор, які, як правило, дробилися на кілька частин, а стінки амфор — за свідченням Б. М. Гракова — на декілька сот частин, можуть використовуватись лише як другорядна ознака при наших підрахунках стосовно кількості амфорних матеріалів.

Найбільша кількість вивчених матеріалів належить до амфор фасоського виробництва. Помітна велика варіативність формальних ознак цієї групи, хоча загалом амфори фасоського виробництва чітко виділяються серед інших амфорних матеріалів Кам'янського городища за складом керамічної маси. Зважаючи на ці обставини, ми припускаємо наявність серед цих матеріалів також амфор фасоського кола. Серед них нами атрибутовано 114 фрагментів, що становить 34% від загальної кількості (табл. 1). Переважна більшість з них складає типи А (рис. 1, 1—3) і Б (рис. 1, 4—7), за класифікацією І. Б. Зеест¹³, які датуються IV ст. до н. е. Фор-

Таблиця 1. Основні центри виробництва амфор, знайдених на Кам'янському городищі.

Центри	Кількість	%
Фасос	114	34
Менда	57	17
Солоха-2	44	13
Гераклея	42	12,5
Солоха-1	8	2,5
Хіос	5	1,5
Невизначені	65	19,5
Всього:	335	100

* Автор щиро вдячний Н. О. Гаврилюк за надані матеріали та допомогу в роботі.

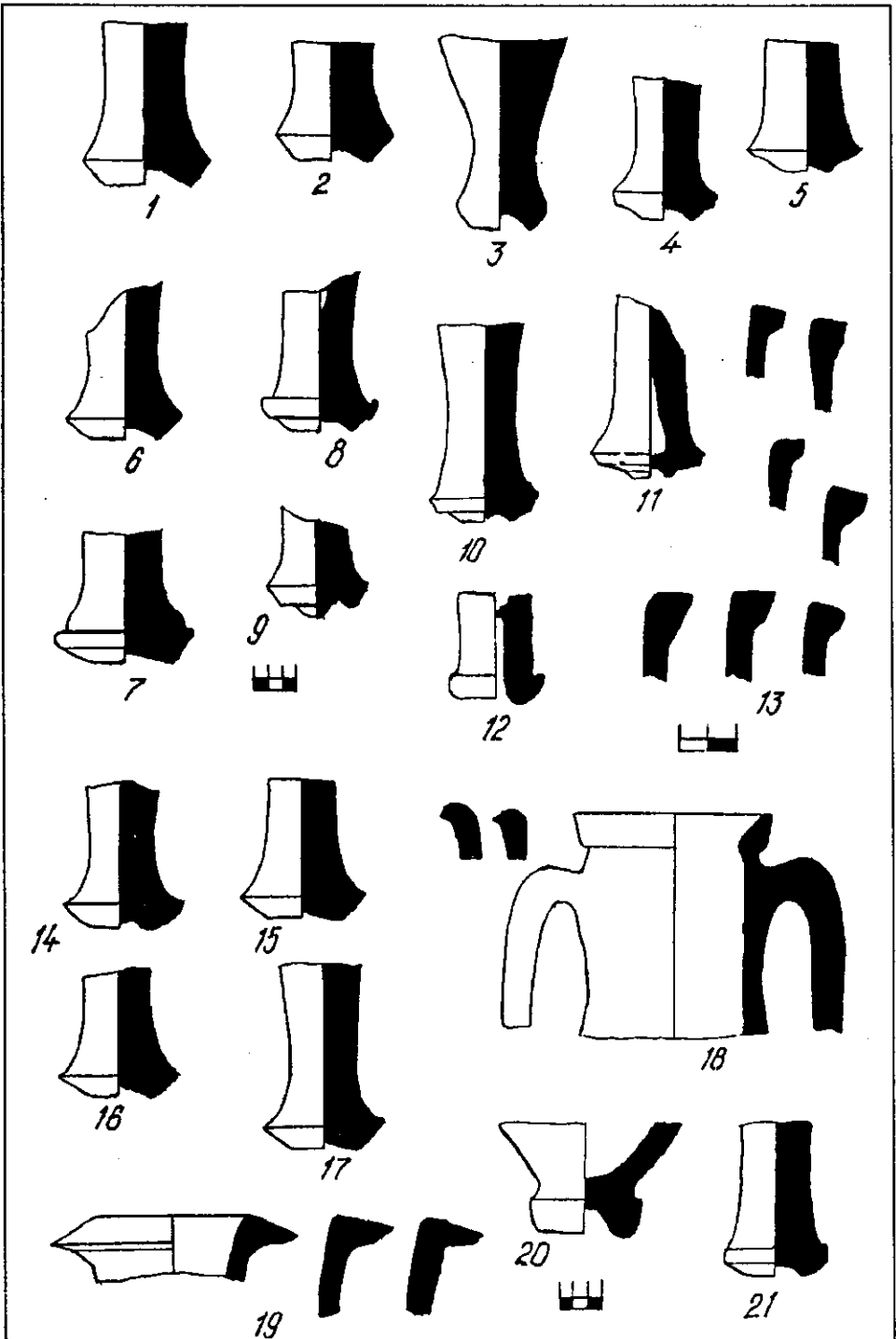

Рис. 1. 1–12 — ніжки амфор фасоського виробництва (1–3 — тип А за І. Б. Зеест, 4–7 — тип Б за І. Б. Зеест, 8–12 — нестандартні форми); 13 — вінця фасоських амфор; 14–17 — ніжки амфор Менди; 18 — вінця амфор Менди; 19 — вінця амфор типу Солоха-1; 20 — ніжка амфори типу Солоха-1; 21 — ніжка амфори типу Солоха-2.

мальними ознаками цієї групи є циліндричний стовбур, котрий, плавно розширюючись донизу, утворює підосхву, яка, в свою чергу, або мала скошені зовнішні боки, або, у деяких випадках, вертикальний зріз, іменованій «пояском». Практично всі екземпляри даної групи мали в центрі підосхви, як

обов'язковий атрибут, ямку, форма якої змінювалась від маленьких і поверхових пальцевих вдавлень до широких, округлих і досить глибоких. Простежено, що в деяких випадках ямка при формуванні була вдавлена майстром-гончаром на всю довжину його великого пальця руки (на внутрішній поверхні таких ямок збереглися відбитки пальця гончара). Причин, які б пояснювали таке відхилення від стандартів, поки що не з'ясовано, але ми вважаємо, що такі прийоми в обробці кераміки не можна пояснити технологічними потребами.

Нез'ясованим лишається питання стосовно «нестандартних» зразків амфорних ніжок фасоського і близького йому кола керамічного виробництва (рис. 1, 8—12). Їх можна пов'язувати з фасоським виробництвом лише за найзагальнішими формальними рисами та за фактурою і якістю керамічного тіста.

Серед інших матеріалів, які можна віднести до фасоського виробництва — вінця посудин (рис. 1, 13). Вони мають визначені ознаки — горизонтально (або з невеликим відхилом) зрізану верхню утворюючу, чітко сформований, підтрикутий у перерізі вінчик.

Інші частини амфор фасоського виробництва — ручки й стінки відокремлювались лише за характерними рисами їх керамічної маси. Глина їх, як правило, світло-коричнева після обпалювання, з більш-менш великою кількістю штучних домішок і майже без випадкових вкраплень. Серед штучних домішок переважають слюда — так звані блискітки, а також білі камінці невеликих розмірів — вапняку, мармуру або дробленого кварцу. В цілому, керамічна маса добре відмулена, без помітних грубих вкраплень й дефектів.

Амфорні матеріали фасоського виробництва на Кам'янському городищі, а також їх клейма було виділено ще Б. М. Граковим, хоч і в дещо інших пропорціях¹⁴. Їх було знайдено близько трьох десятків, що становить приблизно 1/10 частину загальної кількості одержаних Б. М. Граковим амфорних матеріалів. На наш погляд, це явище можна пов'язати з топографією розкопок, з тим, що переважна більшість досліджень кінця 30 — початку 50-х рр. проводилась у районі, який підлягав затопленню Каховським водосховищем, а саме — на поселенні, розташованому ближче до берега Дніпра й, можливо, до корабельної пристані скіфського часу.

Численні аналогії амфорам фасоського виробництва відомі серед синхронних Кам'янського городищу скіфських поселень його округи. Фрагменти амфор з фасоськими клеймами знайдено на поселеннях Маячка, Велика Знам'янка і Вищетарасівка¹⁵.

Серед поховальних пам'яток фасоські амфори знайдено в кургані поблизу с. Капулівки на правому березі Дніпра¹⁶, тризні Товстої Могили¹⁷ та курганному могильнику в урочищі Носаки¹⁸. Як фасоські нами визначено фрагменти амфор із тризни: з ровика кургану 6 могильника поблизу с. Любимівка, з насипів курганів 5 та 15 групи Широке III у Херсонській обл., курганів 18 та 32 поблизу с. Кут Дніпропетровської обл. та кургану 4 групи VIII поблизу с. Ковалівка Миколаївської обл. Складається враження, що фасоське вино найчастіше випивалось під час тризни, а не залишалось у похованні разом з напутньою їжею.

Таким чином, амфори фасоського виробництва з Кам'янського городища можна датувати в межах IV — можливо початком III ст. до н. е., але більш чітке датування ускладнено через брак закритих комплексів із супровідним матеріалом інших категорій.

Другою за кількістю є група амфор з так званою чаркоподібною ніжкою (рис. 1, 14—17), походження якої асоціюється з виробництвом Менди¹⁹. Знайдено 57 фрагментів амфор даного типу, що становить 17% від їх загальної кількості (табл. 1). Ця група відносно легко виділяється за типовістю формальних ознак. Зовні вони дещо схожі на амфорні ніжки виробництва Фасосу, але мають більш плескату й масивну підшову. Вони, як і попередня група, мають циліндричний стовбур, але він більше розширюється донизу і плавно або різко, переходить у підшову з округлою, а іноді прямою й майже горизонтальною нижньою утворюючою. Присутні й амфорні ніжки з вертикальним пояском довкола підшови. Вінця амфор Менди не так добре типо-

логізовані. Вони дещо вивернуті зовні з заокругленою внутрішньою утворюючою й чіткими зовнішніми рисами, часто з підсічкою під нижнім краєм вінець (рис. 1, 18). Глина цих амфор здебільшого світло-коричневого кольору різних відтінків. Серед штучних домішок переважають білий кварцевий пісок у вигляді вкравлень і дрібні слюдяні блискітки. Поверхня посудин, як правило, шерехата через велику кількість піску. Амфори цього центру надходили до Північного Причорномор'я протягом усього IV ст. до н. е., але більшість з них датується третьою чвертю IV ст. до н. е.²⁰

Поширеність амфор з чаркоподібною ніжкою у Нижньому Подніпров'ї відзначала Н. О. Онайко²¹. Привертає увагу той факт, що посудини подібного типу складають більшість серед амфорних матеріалів у деяких курганах скіфської знаті. Так, за визначенням С. В. Поліна, вони становили більшість серед амфор царського кургану Чортотлик²², 7 екземплярів їх зафіксовано у Товстій Могилі²³, а також усі 11 амфор, знайдені при розкопках Мелітопольського кургану²⁴. У рядових скіфських курганах амфори виробництва Менди зустрічаються дуже рідко і здебільшого в залишках трізни.

Третю за кількістю групу серед амфорних матеріалів Кам'янського городища становлять амфори типу Солоха-2 (рис. 1, 21). Їх знайдено 44 екземпляри, що становить 13% загальної кількості (табл. 1). Ніжки амфор цього типу мають довгий циліндричний стовбур, розширену округлу підшову й округлу ямку в її центрі. Глина цегляного кольору з рожевим відтінком і відрізняється високою якістю обробки керамічного тіста. Воно дуже добре відмудлене й має дрібну фактуру. Серед штучних домішок багато слюдистих блискіток. Датується ця група другою й третьою чвертями IV ст. до н. е. або першою половиною IV ст. до н. е.²⁵

Посуд цієї групи складає велику частину амфорних матеріалів поховань скіфської знаті. Так, у найближчому до Кам'янського городища кургані Солоха було знайдено 5 екземплярів цих амфор, завдяки чому дана група й дістала свою назву²⁶. Вони також знайдені серед амфорних матеріалів Чортотлика²⁷ та Товстої Могили²⁸. Протягом тривалого часу існували різні припущення стосовно місця виробництва амфор цього типу. За останніми даними — вони походять з майстерень о. Пепарет²⁹.

Наступну групу складають амфори гераклейського виробництва (рис. 2, 1—5) — 42 фрагменти, що становить 12,5% від загальної кількості (табл. 1). Амфори цієї групи добре відомі за матеріалами розкопок північнопричорноморських пам'яток античної доби³⁰. Гераклейські амфорні ніжки Кам'янського городища представлено типами 1 і 2, які, за класифікацією І. Б. Зеест, датуються IV—III ст. до н. е.³¹. Амфори 1 типу представлено ніжками з циліндричним стовбуром і розширеною основою, але з округлими рисами оформлення (рис. 2, 1, 2). 2 група амфор має чіткіший профіль із прямими утворюючими та кутовими перегинами (рис. 2, 3, 4). Практично в усіх випадках у центрі підшови розташовувалась ямка, але в знайдених нами екземплярах не простежується характерна для гераклейських амфор риса — конусоподібність цієї ямки. Переважна більшість ямок була округлої форми. Ця риса відбиває різні технологічні прийоми роботи й формування на гончарському крузі донець амфор, вдавлених пальцем й вирізання спеціальним інструментом. Досить часто в матеріалах Кам'янського городища зустрічаються вінця гераклейських амфор, характерною ознакою яких є округлий зовнішній валик (рис. 2, 5). Вони виготовлені з різноманітної за кольором глини, але переважають брунатні або червонуваті відтінки. Ознакою тіста амфор гераклейського виробництва є присутність серед штучних домішок кристалів піроксену чорного кольору — 1—1,5 мм завдовжки. Інші мінеральні домішки, серед яких присутній кварц, мають грубувату фактуру, про що свідчить шерехата поверхня посудин. Загалом, ця група матеріалів датується IV ст. до н. е.

Амфорні матеріали гераклейського виробництва часто зустрічаються на інших пам'ятках скіфської осілости, деякі з них навіть мають клейма (поселення Князь-Григорівка)³². Вони виявлені також у матеріалах могильників Широке (курган 5), Широке 2 (курган 26), Шевченко 3 (курган 2) та Кутянського (кургани 18, 25).

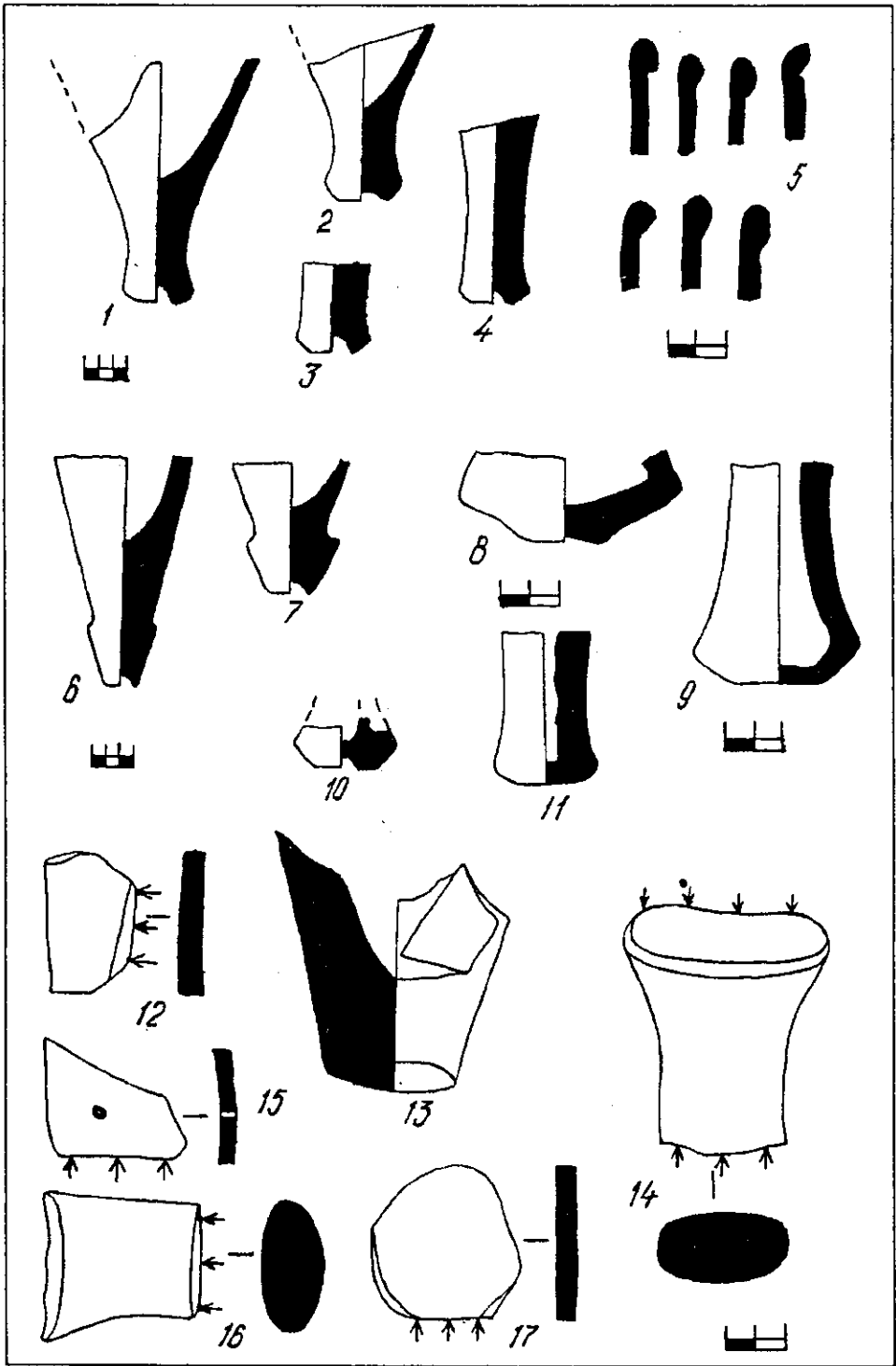

Рис. 2. 1—4 — ніжки амфор гераклейського виробництва; 5 — вінця гераклейських амфор; 6, 7 — ніжки хіоських амфор; 8—11 — пустотілі ніжки; 12—17 — фрагменти амфор зі слідами вторинного використання.

Невелику групу складають амфори типу Солоха-1 — 8 ніжок та вінця, що становить 2,5% загальної кількості визначених фрагментів (табл. 1). Ніжки характеризуються невисоким стовбуром й округлим валиком довкола (рис. 1, 20). Вінця широкі, мають характерну дзюбоподібну форму, значно

відхилені від шийки амфори (рис. 1, 19). Глина світло-коричневого кольору і має значні домішки слюди.

Амфори типу Солоха-1 датуються другою чвертю — кінцем IV ст. до н. е.³³. Центр їх виробництва, як і амфор типу Солоха-2, пов'язується і. Гарланом з Пепаретом або якимось близьким до нього центром виробництва амфорної тари³⁴.

Фрагменти амфор цього типу є в матеріалах інших поселень округи Кам'янського городища (наприклад, поселення Велика Знам'янська пристань)³⁵. У похованнях вони зустрічаються нечасто — відомі лише в курганах Солоха³⁶ та Першому Мордвинівському.

Групу амфор хіоського виробництва складають 5 ніжок (1,5% від загальної кількості). Вони мають ковпачкову або наближену до неї форму (рис. 2, 6, 7). Ці знахідки трапляються на Кам'янському городищі швидше як виняток і зовсім невідомі на поселеннях його округи та у синхронних їм похованнях Степової Скіфії.

Серед матеріалів Кам'янського городища Б. М. Граков виділив амфори з пустотілими ніжками (11 екз.)³⁷. Він відзначив їх схожість за формальними ознаками з ніжками амфор фасоського виробництва, а за складом керамічної маси частіна наближалась до фасоських, а інша — до синопських з великою кількістю туфових домішок у тісті. Нові розкопки дали ще 12 екземплярів таких ніжок — приблизно 4% загальної кількості. Під час формування, з незрозумілих для нас причин, з внутрішнього боку ніжок цих амфор було зроблено порожнину, що робило їх досить тонкостінними (рис. 2, 8—11). Екземпляри з наявністю домішок туфу або піроксену вказують якщо не на синопське, то на південнопричорноморське виробництво. Поки що не відомо жодної аналогії таким амфорам.

Особливістю набору амфорної тари Кам'янського городища є відсутність фрагментів синопського та херсонеського виробництва. Ці центри представлені лише фрагментами ручок з клеймами. Так, серед нових матеріалів знайдено 8 фрагментів амфор з синопськими клеймами. Виявлені вони і на інших поселеннях округи — три клейма на Капулівському городищі, одне — на Волоському поселенні³⁸. Дещо рідше зустрічаються амфори з херсонеськими клеймами — дві ручки з такими клеймами знайдено на Кам'янському городищі, одна — на городищі Лиса Гора³⁹.

Тара з Греції дуже цінувалась мешканцями скіфських поселень. Багато амфор Кам'янського городища мають сліди ремонту (висвердлені отвори, через які «зшивалися» стінки розбитих посудин) (рис. 2, 15). Фрагменти амфор, які не можна було відремонтувати, використовувались як інструменти — терковики (рис. 2, 13, 14, 16) або лошила для обробки шкіри (рис. 2, 12, 15, 17).

Таким чином, нові матеріали Кам'янського городища дозволяють зробити деякі висновки щодо особливостей поширення амфорної тари у Степовій Скіфії та економічних зв'язків між Грецією і Північним Причорномор'ям.

1. Основними постачальниками вина першим мешканцям Кам'янського городища були Фасос, Менда, Пепарет, Гераклея, меншою мірою — Хіос. Пізніше, можливо з другої половини IV ст. до н. е. вино завозилось з Синопі та Херсонеса. Такий набір амфорної тари відрізняє Кам'янське городище від Ольвії IV ст. до н. е., де разом з амфорами Фасосу, Менди та Гераклеї у великій кількості представлені виробництва Хіосу, Синопі та Родосу⁴⁰, тоді як до Єлизаветівського городища надходили товари здебільшого в гераклеїській та боспорській тарі⁴¹.

2. До глибин Скіфії надходили амфори в основному фасоського виробництва. У досить великій кількості вони знайдені в матеріалах поселень округи Кам'янського городища та серед тризни скіфських курганів, синхронних Кам'янському городищу.

3. Амфори Менди використовували для вина вищого гатунку. Крім Кам'янського городища, фрагменти посуду цього центру виявлено в похованнях скіфської знаті — царських курганах. Така ж картина склалася при вивченні поширення амфор з Пепарету (Солоха 1 і 2). Більшість їх виявлено

безпосередньо на Кам'янському городищі, а поодинокі знахідки — на поселеннях та багатих похованнях його округи.

4. Фрагменти амфор гераклейського виробництва в матеріалах Кам'янського городища, похованнях степових скіфів та на поселеннях Степового Подніпров'я зустрічаються у невеликій кількості.

У запропонованій публікації проаналізовано амфори лише однієї пам'ятки Степової Скіфії. Доцільним та результативним може бути вивчення та порівняння матеріалів античного виробництва з пам'яток осілости та поховальних пам'яток. Це й є основним завданням майбутнього.

Примітки

¹ Гаврилюк Н. А., Былкова В. П., Кравченко С. Н. Скифские поселения II в. до н. э. в Степном Поднепровье.— К., 1992.— Ч. II.— С. 14.

² Там же.— С. 22.

³ Враховано дані за польовими списками, які були оброблені з використанням бази даних «Поселення-список», розробленої колективом авторів — С. Д. Крижицьким, Н. О. Гаврилюк, М. П. Тимченком та В. М. Отрешком, яким автор статті дуже вдячний. Див. також: Гаврилюк Н. А., Былкова В. П., Кравченко С. Н. Скифские поселения IV в. до н. э. в Степном Поднепровье.— К., 1992.— Ч. I.— С. 27.

⁴ Граков Б. Н. Древнегреческие керамические клейма с именами астиномов.— М., 1929.— 225 с.; Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора // МИА.— 1960.— Вып. 83.— 179 с.; Лейпунская Н. А. Керамическая тара из Ольвии.— К., 1981.— 120 с.; Брашинский И. Б. Греческий, керамический импорт на Нижнем Дону в V—IV вв. до н. э.— Л., 1980.— 268 с.; Брашинский И. Б. Методы исследования античной торговли.— Л., 1984.— 248 с.

⁵ Брашинский И. Б. Греческий керамический импорт...; Виноградов Ю. Г. Керамические клейма острова Фасос // НЭ.— 1972.— Вып. 10.— С. 6—21; Борисова В. В. Керамические клейма Херсонеса и классификация херсонесских амфор // НЭ.— 1974.— Т. II.— С. 99—124; Кац В. И. Методика сравнительной оценки экспорта-импорта товаров в керамической таре из одного производственного центра // Греческие амфоры.— Саратов, 1992.— С. 205—229 та ін.

⁶ Лейпунская Н. А. Керамическая тара из Ольвии... С. 11—49; Лейпунская Н. О. Методика классификації амфорного матеріалу // Археологія.— 1971.— Вип. 3.— С. 63—74; Лейпунська Н. О. Принцип пропорціональності в античних керамічних виробках // Археологія.— 1975.— 15.— С. 22—31.

⁷ Брашинский И. Б. Методы исследования...— С. 51—91, 148—204; Монахов С. Ю. Еще раз о стандартах емкости амфор эллинистического Херсонеса // ВДИ.— 1980.— № 4.— С. 161—180; Монахов С. Ю., Слонов В. Н. К реконструкции античной методики расчета и моделирования древнегреческих амфор // ВДИ.— 1992.— № 2.— С. 97—110; Николаенко Г. М. О стандартах емкости эллинистического Херсонеса // ВДИ.— 1978.— № 3.— С. 142—149.

⁸ Брашинский И. Б. Новые материалы в датировке курганов скифской знати Северного Причерноморья // EIRENE.— Прага, 1965.— № 4.— С. 89—109; Маневич А. П. Керамическая тара из кургана Солоха // Археологія.— 1975.— Вип. 17.— С. 72—88; Мозольський Б. М. Тавста Могила.— К., 1979.— С. 194; Полин С. В. Амфоры кургана Чертомлык // Алексеев А. Ю., Мурзин В. Ю., Ролле Р. Чертомлык.— К., 1991.— С. 365—374 та ін.

⁹ Граков Б. Н. Каменское городище на Днепре // МИА.— 1954.— 36.— С. 81—95.

¹⁰ Гаврилюк Н. О., Оленковський М. П. Пам'ятки скіфів. Археологічна карта Нижньодніпровського регіону.— Херсон, 1992.— 55 с.; Гаврилюк Н. А., Былкова В. П., Кравченко С. Н. Указ. соч.; Гаврилюк Н. О., Кравченко С. М. Початок осілости у степових скіфів // Археологія.— 1995.— № 3.— С. 85—97.

¹¹ Гаврилюк Н. А. Каменское городище и его округа // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья.— Запорожье, 1989.— С. 31—33; Гаврилюк Н. А. Новый хозяйственный комплекс Каменского городища // История и археология Слободской Украины: Тез. докл. и сообщ. Всеукраинской конф., посвященной 90-летию 12 Археологического съезда.— Харьков, 1992.— С. 23—25.

¹² Лейпунская Н. А. Керамическая тара...— С. 15.

¹³ Зеест И. Б. Указ. соч.— С. 82—85.

¹⁴ Граков Б. Н. Каменское городище...— С. 86.

¹⁵ Гаврилюк Н. О., Оленковський М. П. Вказ. праця.— С. 10.— Рис. 3, 16, 18; 6; 7.

¹⁶ Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозольський Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности.— К., 1973.— С. 122.

¹⁷ Мозольський Б. М. Вказ. праця.— С. 25.— Рис. 7, 1, 2; 8, 4—6.

- ¹⁸ Бидзиля В. И., Болтрик Ю. В., Мозолевский Б. Н., Савовский И. П. Курганный могильник в урочище Носаки // Курганные могильники Рясные Могилы и Носаки.— К., 1977.— С. 107, 117.
- ¹⁹ Брашинский И. Б. Амфоры Менды (о локализации группы амфор с «рюмкообразными ножками») // Художественная культура и археология античного мира.— М., 1976.— С. 67—74.
- ²⁰ Брашинский И. Б. Методы исследования...— С. 38.
- ²¹ Онайко Н. А. Античный импорт в Приднпровье и Побужье в IV—II в. до н. э.— М., 1970.— С. 11.
- ²² Полин С. В. Указ. соч.— С. 365.
- ²³ Мозолевский Б. М. Вказ. праця.— С. 23—25.
- ²⁴ Тереножкин А. И., Мозолевский Б. Н. Мелитопольский курган.— К., 1988.— С. 69—76.
- ²⁵ Брашинский И. Б. Методы исследования...— С. 240.
- ²⁶ Манцевич А. П. Курган Солоха.— Л., 1987.— С. 50—55; Манцевич А. П. Керамічна тара з кургану Солоха // Археологія.— 1975.— № 17.— С. 72—88.
- ²⁷ Полин С. В. Указ. соч.— С. 372.
- ²⁸ Мозолевский Б. М. Вказ. праця.— С. 23—25.
- ²⁹ Гарлан І. Про походження амфор типу «Солоха» // Археологія.— 1992.— № 4.— С. 34—42; Амперер Ж. И., Гарлан И. Греческие амфорные мастерские // Греческие амфоры.— Саратов, 1992.— С. 8—31.
- ³⁰ Лейпунская Н. А. О стандартах гераклейской амфорной тары // Ольвия.— К., 1975.— С. 126—138.
- ³¹ Зеест И. Б. Указ. соч.— С. 100, 101.
- ³² Гаврилюк Н. О., Оленковський М. П. Вказ. праця.— С. 32.
- ³³ Лейпунская Н. А. Керамическая тара...— С. 32.
- ³⁴ Гарлан І. Вказ. праця.— С. 34—42; Амперер Ж. И., Гарлан И. Указ. соч.— С. 8—31.
- ³⁵ Гаврилюк Н. О., Оленковський М. П. Вказ. праця.— С. 15, 16.— Рис. 6, 5.
- ³⁶ Манцевич А. П. Курган Солоха.— Л., 1987.— С. 51.
- ³⁷ Граков Б. Н. Каменское городище...— С. 87.— Табл. VII. 17.
- ³⁸ Гаврилюк Н. О., Оленковський М. П. Вказ. праця.— С. 10.— Рис. 3, 8, 12; 3, 7.
- ³⁹ Гаврилюк Н. А., Былкова В. П., Кравченко С. Н. Указ. соч.— С. 29.
- ⁴⁰ Лейпунская Н. А. Керамическая тара...— С. 27—40.— Табл. 31.
- ⁴¹ Брашинский И. Б. Греческий керамический импорт...— С. 83, 84.

А. В. Каряка

АМФОРЫ КАМЕНСКОГО ГОРОДИЩА

В статье публикуются новые материалы Каменского городища — крупнейшего памятника скифской оседлости IV в. до н. э. в Степном Приднпровье. Основные центры производства амфор, найденных на этом памятнике — Фасос, Менда, Пепарет и Гераклея. Сравнение с материалами поселений и селищ округи городища и некоторых скифских могильников позволяет автору выделить особенности распределения товаров в амфорах по различным районам Степной Скифии.

A. V. Karyaka

AMPHORAS FROM THE KAMENKA SITE

New findings from the Kamenka site, the largest monument of the Scythian settled way of life in the steppe Dnieper territory, are published in the paper. Main centres of manufacturing amphoras found in this site are Phathos, Menda, Pepareth and Heraclea. Comparison of these findings with materials excavated in settlements and villages surrounded the site and from some Scythian sepulchres has permitted the author to identify certain peculiarities in distribution of goods in amphoras on different regions of Steppe Scythia.